

De kleine troost van de erotiek

door Frits de Lange

In: Geref. Theol. Tijdschrift, 1999/1, 30 - 36.

Seks is overal. Wie aan het eind van 1998 terugkijkt kan er niet onderuit, ook als hij alleen nette kranten leest: het is alles seks wat de klok slaat. Erotiek wordt in onze postmoderne samenleving niet meer alleen in het donker bedreven, in de intimiteit van de slaapkamer of in schemerige achterafsteegjes, maar is een publieke aangelegenheid geworden.

'Postmodern' wil blijkbaar op het gebied van de seksuele moraal zeggen: post-burgerlijk. De grens tussen intimiteit en openbaarheid, tussen dat waarover men zwijgt en dat waarover men spreekt, dat wat men toont en dat wat men verbergt, is blijkbaar aan het vervagen. De dubbelheid die aan burgerlijke moraal eigen is lijkt ten einde. De heren knippen geen katjes meer in het donker, maar doen het op klaarlichte dag, eventueel voor het oog van de camera. De televisie is van die osmose tussen privé en publiek getuige, maar tegelijk ook de motor. Seks ligt op straat en bepaalt de politieke agenda. Zij is niet alleen te beleven op SBS6, die programma's uitzendt waarin mensen hun meest bizarre seksuele fantasieën mogen realiseren voor het oog van de camera ('seks voor de Buch'). De maker ervan: 'Uiteindelijk genieten op maandagavond een miljoen mensen van dat programma ... En blijf vooral roepen dat ik een ranzige pornoprins ben, ik vind het allemaal best.'. Maar ook op video's waarop de openbare aanklager Kenneth Starr president Clinton aan een kruisverhoor onderwerpt over zijn seksspelletjes met Monica Lewinsky. De grens tussen laag-bij-de grondse lustbevrediging en hogere politiek is zelden zo poreus geweest. De prikkeling der zinnen is algemeen geworden, lijkt het. Seks is overal. Zorgde vorig jaar in Groningen plasseksposters voor opschudding (zij moesten bezoekers naar het museum lokken), dit jaar benutte het ministerie van Verkeer en Waterstaat posters in het hele land met zinspelingen op 'ongewenste intimiteiten' en 'wisselende contacten' om de automobilist tot een beter rijgedrag te bewegen. En niet alleen op de weg, ook in de lucht refereert de overheid aan seks: in de Gay Krant werft de Koninklijke Luchtmacht piloten voor z'n F-16's met de tekst: 'Er zijn opwindender plekken op aarde dan de darkroom.' En blijft de kerk temidden van dit alles tenminste een onwrikbaar toonbeeld van preutsheid? Zij lijkt in de seksualisering van de openbaarheid niet achter te kunnen blijven: het bisdom Utrecht verspreidde dit jaar een poster met een blote vrouwenbuik om ons om advent te laten bezinnen.

Beleven we een tijdperk van 'hyperseksualiteit' en hebben trendy cultuurfilosofen gelijk als ze de 'erotisering van de cultuur' signaleren? Niet alleen de weinig verheffende Clinton-affaire, waarbij het wel en wee van de wereldeconomie afhing van een vlek op een jurk en de vraag hoe je een seksuele relatie definieert ('I did not have sexual relations with that woman, Miss Lewinsky'), hielden de publieke opinie bezig. Maar ook de ostentatieve homo-erotiek van de Gay Games, in augustus in Amsterdam, bewerkte de gemoederen behoorlijk. Zij werd niet alleen Veluwse christenen maar zelfs liberale columnisten (Gerry van der List in de Volkskrant) te gortig en deed sommigen denken aan het decadente Rome vlak voor zijn val. Burgemeester Patijn was daarentegen zichtbaar trots op zijn stad. Hij belichaamde een week lang voor de mondiale homocultuur het glunderende zinnebeeld van Hollandse tolerantie. En dat niet alleen uit het oogpunt van PR, omdat heel de wereld even toekeek. Achter zijn facade van onberispelijk burgerlijkheid schuilt een ruime moraal. 'Het ziet er hartstikke gezellig uit', zei hij onlangs tijdens een wandeling over de Wallen.

Spruitjesmoraal

Een ruimhartige seksuele moraal krijgt in Nederland niet alleen de publieke opinie, maar ook de rechterlijke macht achter zich. Het RPF-Tweede Kamerlid Leen van Dijke moest dat ondervinden toen hij voor de rechter werd gedaagd naar aanleiding van een interview uit 1996 waarin hij homoseksualiteit op één lijn stelde met diefstal en fraude. 'Waarom zou stelen, bijvoorbeeld uitkeringen pikken van de overheid, minder erg zijn dan het zondigen tegen het zevende gebod? Ja waarom zou een praktiserend homoseksueel beter zijn dan een dief?' Dat zei Van Dijke tegen Nieuwe Revu. Zijn verweer, dat zijn uitspraak ongelukkig was geformuleerd en zich primair richtte tegen de dubbele moraal van christenen die gefixeerd zijn op kamertjezonden maar ondertussen een oogje dicht doen als de belasting getild wordt, mocht niet baten. Ook zijn excuus aan gekwetste homoseksuelen hielp niets. Terwijl mr. G.B.J. Hiltermann in juni van dit jaar ongestraft voor de AVRO-microfoon zijn gal mocht spuien over 'quasi-asielzoekers, in wezen profiteurs', werd Van Dijke wegens opzettelijke belediging veroordeeld.

Het gaat me hier even niet om de zaak Van Dijke. Ik deel zijn standpunt en zijn argumentatie niet, maar ga er met Calvin van uit 'dat een bezonnen uitlegging der wet de woorden te buiten gaat' en dat 'bij ieder gebod overwogen wordt waarom het ons gegeven is' (Inst. II, VIII, 8). Het gaat me hier ook niet om de gevolgde rechtsgang en de betekenis ervan voor de vrijheid van meningsuiting (Ik zou juist met het oog daarop voor vrijspraak zijn geweest). Ik constateer alleen het feit dat er in ons land blijkbaar een brede, publiek gedragen tolerantie ten aanzien van homoseksualiteit aan ten grondslag ligt. Terwijl in Frankrijk in dit najaar commotie in het parlement onstond en duizenden de straat opgingen om tegen het 'homohuwelijk' te protesteren, uitte 'Paars II' in de regeringsverklaring het

volgende beleidsvoornemen: 'In het belang van een versterking van de gelijkwaardige behandeling van homoseksuele en lesbische paren zal het kabinet wetgeving indienen ten einde te komen tot een openstelling van het burgerlijk huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht.' Van de mogelijkheid tot partnerschapsregistratie die als opstapje daartoe per ingang van januari van dit jaar is ingevoerd, wordt intussen driftig gebruik gemaakt. En dat terwijl in Engeland de regering een pleidooi voert voor de versterking van het gezin en tegelijkertijd de ene minister (Ron Davis) aftreedt vanwege een homoseksueel contact in een Londens Park en de positie van twee andere ministers (Peter Mandelson en Nick Brown) beschadigd wordt na gedwongen bekentenissen van hun homoseksuele geaardheid. Zoiets lijkt in het liberale Nederland onmogelijk. 'In de kast' blijven of er uit komen, niemand schijnt zich in ons land druk te maken om wat tot de privé-moraal van betrokkenen wordt gerekend, ook als het ministers of parlementsleden betreft. Geldt het huwelijk elders nog steeds als standaard en norm van de seksuele moraal - de Britse regering wil er weer flink in investeren - , in ons land kreeg het conservatieve CDA-kamerlid Hans Hillen dit jaar slechts hoongelach over hem heen nadat hij zich had beklaagd over het hoge percentage overspeligheid onder Tweede Kamerleden. 'Spruitjesmoraal', zo werd algemeen gereageerd, ook onder christendemocraten.

Niet alles kan

Alles moet kunnen? Nu ja, bijna alles. Want onze seksuele permissiviteit kent grenzen, harde grenzen. Dit zijn de tijden van Clinton, maar ook die van Dutroux. Van de 'vrolijke' seks van SBS6, maar ook die van incest, sexueel misbruik en kinderporno. Het taboe op de publiekelijke expressie van zowel hetero- als homoerotiek mag dan wel vervagen. Zolang het maar om volwassenen gaat die uit vrije wil hun voorkeur met elkaar uitleven, lijkt vrijheid blijheid troef te zijn. SM, homo, hetero, bi, single, duo of tri, anaal, oraal - men kan het zo gek niet bedenken, alles wat kan, mag, zo lijkt het. Wat vroeger een perversie heette en door de druk van een collectieve moraal naar de nachtzijde van de samenleving werd gedreven, is nu een preferentie geworden, die men mag uitleven zolang een ander er maar geen last van ondervindt. Bizar misschien, misselijkmakend soms, maar wie ben ik om het te verbieden.

Voor de dominante liberale moraal kan echter wel veel, maar niet alles. Zij kent ook een onwrikbaar dogma waartegen niet mag worden gezondigd. De tolerantie is niet onbegrensd. Seks van volwassenen met kinderen is en blijft een onbespreekbaar taboe. Porno ja, als men zonodig moet; kinderporno: neen, nooit en te nimmer. Dat het taboe op pedoseksualiteit alleen nog maar restrictiever lijkt te worden, en sinds de jaren zeventig is aangescherpt, werd begin dit jaar ook in de kerken nog eens duidelijk toen een voorzichtig pleidooi in de krant voor acceptatie van pedofilie uiteindelijk tot een kerkelijke bestuurscrisis moest leiden. Seks met kinderen is onbespreekbaar. Waarom? De liberale moraal heeft een

overtuigend argument: omdat het de gelijkwaardigheid van de seksuele partners ondergraaft.

In zijn onlangs verschenen studie *Alleen het verbodene lokt*. Seksualiteit en moraal in en postmoderne cultuur (Ten Have 1998) hanteert ook G. Manenschijn dit argument om pedoseksualiteit onaanvaardbaar te achten. Tegelijk verschafft het hem de redenen om op homoseksualiteit niets tegen te hebben. Zijn norm is hier niet de Schrift (wij weten immers inmiddels meer dan Paulus over de aanleg tot homoseksualiteit) of de natuur (ook de Markies De Sade kon zich in zijn lust tot vernedering daarop beroepen) maar het menswaardige en respectvolle verkeer tussen gelijkwaardigen, die elkaar niet slechts als middel gebruiken, maar ook als doel.

Dat argument mag verwonderlijk heten voor een theoloog. Behoort een christelijk ethicus zijn seksuele moraal niet aan de bijbel te ontleunen? De Gereformeerde Kerken hebben homoseksualiteit volledig - 'ook in de ambten' - geaccepteerd (*Homoseksualiteit en ambt*, 1992), en moeten voor dat standpunt nog steeds boeten in de gereformeerde oecumene. Maar de vraag naar de rol van de bijbel en het schriftgezag is ondanks dit ferme standpunt in deze discussie eindeloos opgeschort en nooit beantwoord. Manenschijn hakt de knoop radicaal door: uit de bijbel word je niets wijzer als het gaat om homoseksualiteit. Gen. 19, Lev. 18: 22 en 20: 13, 1 Kor. 6: 9b - 10, 1 Tim. 1: 9 - 10 - de klassieke homo-teksten passeren alle bij hem de revue, maar ze hebben eigenlijk niets meer in de ethiek in te brengen. Men moet zijn moraal niet rechtstreeks uit de bijbel willen halen, ook niet als men van de weeromstuit een pleidooi vóór homoseksualiteit wil voeren. (a.w. 290)

Verdeelde oecumene

Ook wie in de christelijke ethiek niet zo rigoreus te werk meent te moeten gaan, ontkomt niet aan de neiging om Manenschijn op dit punt gelijk te geven, na het recente kerkelijk nieuws wat te hebben gevolgd. Als er één kwestie is waaraan valt te illustreren dat een beroep op de bijbel eerder de morele spraakverwarring vergroot dan verkleint, dan is dat wel homoseksualiteit. Dat er geen sprake is van *een* christelijke ethiek, maar van vele; en dat wat voor christelijke ethiek wordt uitgegeven vaak eerder de reflectie is van cultuur- en groeps-, dan van confessionele of exegetische verschillen, blijkt in één oogopslag. Zo las ik in het Nieuwsblad van het Noorden, 2/8/98, het relaas van een homojongen uit evangelische kring over de martelgang die hij in zijn gelovige milieu moest doormaken. 'Je hebt emotionele kanker', zei een gemeentelid tegen hem. Een ander: 'Accepteer het als een handicap. Ik heb een bril, jij bengt homofiel. Daar moet je mee leren leven'. De jongen zocht steun bij de Evangelische Hulp aan Homofielen (EHAH), die een therapie aanbiedt om van homo's weer hetero's te maken. 'Het studieprogramma was simpel: eerst word je ingeprent hoe slecht je bent als homo. Aljij wilt niet buigen voor de Geest@, zei de therapeut. In de evangelische opvatting ben je als homoseksueel onrein, een zondaar. Maar godlof heeft Jezus je losgekocht van de duivel.'

Misschien waren het deze zelfde evangelische christenen die tijdens de Gay Games probeerden de homo's en lesbiennes van hun dwaling te bekeren. En dat terwijl hun geloofsgenoten van de Amsterdamse Raad van Kerken te zelfder tijd met dezelfde homo's en lesbiennes kerkelijke vieringen belegden. Eenzelfde christelijke traditie, maar twee werelden.

En niet alleen in protestantse kring, ook de Rooms Katholieke Kerk kent diametraal tegenover elkaar staande standpunten, als het om homoseksualiteit gaat. In de St. Bavo in Nuth droeg pastor A. Van Heijst in juli een 'mis van dank' op ter gelegenheid van de partnerschapsregistratie van een homoseksueel stel in zijn parochie, maar werd vervolgens door de bisschop van Roermond ernstig daarover gekapitteld. Het Vaticaan wil immers koste wat het kost seksualiteit binnen het huwelijks sacrament houden. De levenswijze van geregisteerde homoparen is daarom 'in strijd met Gods bedoelingen', aldus bisschop Wiertz. Hij lijkt tegen dovemansoren te praten, want 'dank en zegen voor homorelaties is steeds gewoner aan het worden' meldt *Trouw* (25/7/98), ook in de Rooms-Katholieke kerk.

Dat zo'n beetje de hele oecumene op dit punt verdeeld is bleek tenslotte deze zomer ook in Canterbury, waar de Anglicaanse kerk haar tienjaarlijkse Lambeth-conferentie had belegd. 800 anglicaanse bisschoppen uit heel de wereld bijeen, verbonden door de confessie, maar hopeloos verdeeld over homoseksualiteit. Men ging als straatvechters met elkaar rollend over de vloer, en tot het einde toe bleef de verdeeldheid bestaan. Liberale bisschoppen, vooral uit Amerika en Europa verdedigden de toegang tot het ambt voor homo's: homoseksualiteit is geen zonde, geen ziekte, maar een aanleg, vergelijkbaar met linkshandigheid. Zij werden heftig tegengesproken door hun collega's uit de Derde Wereld, met name die uit Afrika en Azië. Cultuurverschillen blijken hier bepalender voor de moraal dan confessionele verbondenheid. 'Ik wil de duivel der homoseksualiteit uit u drijven', aldus bisschop Emmanuel Chukwama uit Nigeria tegen Richard Kirker van de Engelse homobeweging. 'U moet berouw willen tonen.' (*Trouw*, 6/8/98) Homoseksualiteit wordt zowel in het Oude- als het Nieuwe Testament veroordeeld als een immorele daad, en is daarom een zonde', aldus de Oegandese bisschop Eustace Kamanyire met een beroep op de Schrift als laatste gezag. (NRC, 68/98) Men kwam er op de conferentie niet uit. Het officiële Anglicaanse standpunt blijft echter wat het was: geen homo-priesters. Vrouwen in het ambt - sinds 1992 mag het - dat moet voldoende zijn.

De kerken spreken blijkbaar met dubbele tong over homoseksualiteit. Niet alleen de traditionele burgerlijke huwelijksmoraal uit het westen, maar ook de patriarchale niet-westerse culturen staan een acceptatie van homoseksualiteit onder christenen in de weg. Ook al is het beroep op de Schrift daarbij gebruikelijk, wat gepresenteerd wordt als christelijke ethiek lijkt meer te worden gevoed door de (sub)cultuur waarvan men deel uitmaakt, dan door de bijbel. De christelijke ethiek lijkt op een biljartspel: zij

mikt wel op bijbel, kerk en confessie, maar er wordt daarbij altijd over de band van de cultuur gespeeld. Christenen uit het Westen kunnen ook niet doen alsof er geen jaren zestig en zeventig geweest zijn, alsof er geen pil, geen feministische beweging, geen seksuele revolutie en *Flower Power* geweest is, geen ethisch individualisme is ontstaan, alsof ze geen *Lady's Chatterley's Lover* gelezen hebben, niet op *All you need is love* hebben gedanst. Zij hebben, net als de Engelse dichter Philip Larkin, allemaal leren vrijen 'na 1963'.

Sexual intercourse began

In nineteen sixty-three

(Which was late for me)

Between the end of the *Chatterley* ban

And the Beatles' first L P.

Hoe dan te reageren op die christelijke verdeeldheid ten aanzien van homoseksualiteit? Haar accepteren als een uiting van christelijk pluralisme en haar liberaal tot een soort 'vrije kwestie' verklaren, volgens 's lands wijs, 's lands eer? Men zou voor die relativiserende verzoeking kunnen bezwijken, als men ziet hoe hopeloos verdeeld men is en hoe groot de spraakverwarring onder christenen. Maar staat er daarvoor niet te veel op het spel? Volgens het jaarrapport van ILGA, de internationale organisatie die zich inzet voor de rechten van homo's, is homoseksualiteit in 87 landen verboden en strafbaar, terwijl in 68 landen in de wereld de status van homo's en lesbiennes niet wettelijk is erkend. Er worden mensen vermoord, gemarteld, gevangen gezet, vervolgd, uitgestoten of in gewetensnood gebracht omwille van hun geaardheid. Die morele prijs is mijns inziens te hoog voor interne rust en vrede in het christelijke huis. Op de Wereldraadvergadering in Harare, december 1998, Zimbabwe zullen de Nederlandse afgevaardigden, zo hebben ze beloofd, zich niet provocerend gedragen. 'We gaan niet als actievoerders, maar we zoeken het gesprek.' (Trouw, 14/10) Ze zullen proberen het thema homoseksualiteit, dat nu alleen in het nevenprogramma is ondergebracht en niet op de assemblee zelf is geagendeerd, zo hoog mogelijk in te brengen. Op het Afrikaanse continent waar het thema absoluut niet bespreekbaar is, te gast in een land waarvan de president bekend staat als notoire homohater ('Beesten in de jungle zijn beter, die weten tenminste wat een mannetje is en wat een vrouwtje', aldus Mugabe), lijkt dit een verstandige strategie. Toch is te hopen dat niet terwille van de oecumenisch diplomatie te veel water bij de

morele wijn gedaan worden. Daarvoor is het lot van homoseksuelen in veel landen, vaak mede dankzij een christelijke legitimatie, te schrijnend.

Erotiek als deugd

Als een direct schriftberoep dan niet meer de weg kan wijzen in de seksuele moraal, waar halen we dan ons kompas vandaan? De liberale moraal biedt zich aan als een redelijke gids in het mijnenveld van de seksualiteit. Seksualiteit wordt dan gezien als een functie van de beleving, expressie en ontplooiing van de autonome, individuele subjectiviteit. Dat alles veronderstelt vrijheid, en vrijheid veronderstelt op haar beurt weer volwassenheid en lichamelijke integriteit. Tegen pedoseksualiteit laat zich dat laatste als afdoende argument in brengen. Manenschijn doet dat ook in zijn hierboven genoemde boek. Maar redden we het daarmee? Is de rationaliteit van de Verlichtingsmoraal verlicht genoeg om alle donkere hoeken van de seksualiteit transparant te maken? Manenschijn zelf is de laatste om dat te beweren. Zijn boek gaat vooral over de schaduwzijden van de seksualiteit, en dan met name over het incesttaboe. We blijken daar op de harde kern van de seksuele moraal te stuiten, ja die van de moraal überhaupt: het taboekarakter van incest dat de Oedipusmythe onder woorden brengt, blijkt op een leeg en ongegrond gebod terug te gaan, waar we redelijkerwijs niet meer de vinger achter kunnen krijgen; een absoluut en onvoorwaardelijk moeten dat in onze fundamentele morele intuïties is neergeslagen. Incest mag nooit. Waarom niet? Daarom niet. Oedipus' reactie van afschuw en schaamte nadat hij gehoord heeft dat hij met zijn moeder geslapen heeft, is nog steeds de onze, ook al steken we onze ogen niet uit. Het boek van Manenschijn biedt voor die redeloze moraal een heel redelijk verhaal. Het verklaart ook waarom de religie vaak tot een absolute gebodsmoraal wordt, als zij dit grondeloze 'daarom niet' inkleurt met de wil van God.

De seksuele moraal lijkt met het incesttaboe en het wederkerigheidsprincipe een paar principiële merkstenen te krijgen, waaraan ze geijkt kan worden. Die negatieve afgrenzingen zijn broodnodig in een tijdperk van grenzeloos relativisme. Er kan veel in de seksualiteit, meer dan we vanuit een burgerlijke moraal zouden denken. Maar niet alles wat kan mag. Omdat het onze menswaardigheid schaadt, of omdat het simpelweg sinds mensenheugenis al niet mag.

Maar zou het niet een wat karige oogst zijn, als dat het enige is wat we vanuit de ethiek over seks te vertellen hadden? Een negatieve ethiek die begint waar de seks ophoudt. Een geheven vinger-moraal die wel precies vertelt wanneer mensen met elkaar naar bed mogen en wanneer niet, maar zwijgt over wat ze daar met elkaar doen. Een ethiek van christenen die alleen aandacht heeft voor seksuele ontsporingen zou het vooroordeel van een restrictieve lichaamsvijandigheid weer bevestigen. Worden christenen in hun seksuele moraal niet gevoed door een eeuwenlang wantrouwen tegenover het lichaam en zijn lusten, een broeierige mix van het

eeuwigheidsverlangen van Plato, de onthoudingsdrang van Paulus, het zondebesef van Augustinus en de burgerlijke huwelijksmoraal van Calvijn? Kunnen christenen wel anders spreken over de liefde dan over 'Venus aan de leiband' (H.W. De Knijff)? Is het niet veelzeggend dat pleidooien voor een andere, kwalitatieve benadering van seksualiteit eerder putten uit de hindoeïstische Kama Sutra dan uit de bijbel? Daar wordt tenminste de cultuur van het minnen beoefend en onderwezen, daar wordt van seksualiteit een kunst, een kunde gemaakt die je kunt verfijnen en volmaken. Die hoogstaande Aziatische erotische cultuur staat haaks op de McDonaldisering van het seksuele in het Westen, schreef de Vlaamse filosoof Koen Raes in een mooi essay in *Trouw's Letter & Geest*, waarin hij een pleidooi voerde voor de seksualiteit als deugd (17/10/98). Bij hem leest men een taal die men in een christelijke ethiek zo graag zou willen lezen, maar zo weinig tegenkomt. Omdat die ethiek voor een groot deel een deontologisch gebods- en gehoorzaamheidsethiek is geworden, en zo weinig een deugdethiek, gericht op het goede leven. 'De erotische deugd is ingebed in waarden als tederheid, zorgzaamheid, genegenheid; zij openbaart onze kwetsbaarheid en verfijnt onze gevoeligheid. Daarom veronderstelt een erotische cultuur ook schroom'. Zo'n pleidooi voor tederheid in de erotiek zou ook door christenen veel meer moeten worden ondersteund. Maar van hen zien we vaak alleen een geheven vinger, zelden een strelende hand. Misschien zouden zij hun seksuele ethiek veel minder negatief ('seks mag alleen binnen het huwelijk'), en veel positiever moeten formuleren (seks als deugd van de intimiteit). Zij hebben weliswaar niet de Kama Sutra. Maar zij hebben toch wel het Hooglied? Daarin - zo las ik ook bij De Knijff - ligt Israëls voorbeeldige charisma vervat om in het gewone, lichamelijke eindige leven de aanwezigheid van het heilige te beleven (De Knijff, *Venus aan de leiband*. Europa's erotische cultuur en christelijke seksuele ethiek', Kampen 1986, 86)

Erotiek als troost

Dat joodse erfgoed kunnen we goed gebruiken als het om onze seksualiteit gaat. Niet alleen omdat onze westerse cultuur nu eenmaal meer in de bronnen van de Jordaan dan in die van de Ganges gedrenkt is. Maar het aardse tegoed van het Oude Testament kan ons tegelijk bewaren voor een dubieuze sacralisering van de erotiek, waarbij de seksualiteit als een goddelijke kracht, als een extatische weg tot God wordt gezien. Tegenover de platte seksualisering van de cultuur kan de erotiek van de weeromstuit zo worden opgehemeld, dat ze tot nieuwe religie wordt. Maar ook al is seks overal, seks is niet alles.

Zo 'n dubieuze koppeling van erotiek en religie kwam ik tegen in een artikel van Jurriaan Kamp en Tijn Touber in de *Volkskrant* (9/11/98). 'Vrije seks is bezig de samenleving te slopen', kopt het artikel. Men kan met veel van wat deze - zo te lezen jonge - auteurs als seksuele verloedering aan de

kaak stellen eens zijn. De sexuele revolutie beschrijven zij als een omwenteling van het ene uiterste in het andere. De westerse samenleving wist zich eeuwenlang geen raad met seks, en doorbrak in de jaren zestig alle taboes, die voordien de overrompelende kracht van de seksualiteit moesten beteugelen. Wat bracht de nieuwe vrijheid ons? Een samenleving met 06-nummers, porno-industrie en ranzige seks. Wat een verschil, merken de schrijvers op, tussen die vrije-sekscultuur en de 10e en 11e eeuwse sekstempels in het Indiase Khjuraho. Daar wezen vrijmoedige erotische voorstellingen de weg omhoog naar God! Hoe anders bij ons: 'De nieuwe vrijheid voerde niet, zoals in Khajuraho, "omhoog":. Vrije seks werd gekoppeld aan het oprukkende individualisme en materialisme. Seks werd mechanisch, fysiek. De dark room - waarin je niet eens meer kunt zien met wie je wat doet - verandert het laatste stukje intimiteit in anonimiteit. De mens wordt een (neuk)machine, slechts instrument voor een ander's genot. (...) Liefde wordt niet meer gedeeld, maar geconsumeerd. We hebben geen echtgenoot of vriendin, maar een seks-partner. De bejubelde vrije seks is bezig de samenleving te slopen.'

De auteurs pleiten voor hernieuwde koppeling van seksualiteit aan liefde, aan intimiteit. 'Seks is emotioneel uiterst onveilig', schrijven ze. En wie zal hen daarin niet willen bijvallen? Maar een ongemakkelijk gevoel bekruipt mij wanneer zij de erotiek niet alleen aan intimiteit, maar ook aan spiritualiteit willen koppelen. Ik lees: 'In de ontmoeting met de ander ligt de vervulling, het ultieme "plezier" dat elk mens zoekt. De paradox is dat juist seks naar dat doel kan voeren - niet in een dark room, wel in een tempel.' Erotiek als ultieme levensvervulling? Hier proef ik een smoezelige mengvorm van religie en seks, waar al mijn aardse zinnen zich tegen verzetten. Of is het andermaal mijn door het Oude Testament beleerde religiositeit? Israëls bijdrage aan onze cultuur is immers een seculariserend scheppingsgeloof, dat de grenzen tussen Schepper en het geschapene scherp wil blijven trekken. Van dat geloof is Hooglied een vrucht. Tussen het aardse en het hemelse bestaat een kloof, die voor mensen een weldaad is als zij gerespecteerd wordt.

Seksualiteit is een expressie van onze eindigheid. Is zij ook niet het hartstochtelijke verlangen die eindigheid op te heffen? Misschien. Maar tegelijk is zij de uitdrukking van het onmogelijke daarvan. Seksualiteit is een spel van verwachting en teleurstelling, van extase en melancholie beide. Een willen overschrijden van grenzen en de noodzakelijke erkenning ervan. Daarin vormt zij een grootse, rituele herhaling - letterlijk in de voortplanting - van de eindigheid van het bestaan. Zij geeft de mensen aan elkaar, in hun kwetsbaarheid en beperktheid, in hun machteloosheid tegenover de dood. Erotiek is in dat alles misschien een sacrament van troost, waarin mensen met elkaar verzoening vinden met het bestaan. Maar is zij ook liturgie? Dan is mij de nuchterheid van Bonhoeffer liever, die oordeelde dat een man in de armen van een vrouw niet ondertussen aan kruis en opstanding moet gaan denken. Erotiek is een genadig geschenk

van God, geen weg tot het goddelijke. Een viering van het leven, maar geen gebed.

Seks is misschien overal, maar zij is niet alles.

Hopelijk weerhoudt die weldadige secularisering van de seksualiteit, vrucht van Israëls scheppingsgeloof, ons van een algehele erotisering van de cultuur, in de platte, maar ook in de verheven zin van het woord. Is het misschien omdat dat scheppingsgeloof steeds meer wegvalt dat sommige mensen alle kaarten op de erotiek gaan zetten? 'Westerse erotiek is tot zichzelf gekomen religie', schreef Ton Lemaire ooit in een overigens mooi boekje over de tederheid, in de jaren dat de seksuele revolutie ons land in de greep had. 'De aardse transcendentie van de erotiek - ons ontnomen door een religie die haar rivaliteit duchtte - zal voortaan de grote troost zijn van de mensensoort.' (*De tederheid*, Baarn 1968, 85, 89) Men was blijkbaar niet bang voor grote woorden in die tijd, en sommigen geloven er nog in. Ondertussen kunnen we echter beter weten. Zo groot is de troost van de erotiek niet geworden, na dertig jaar seksuele bevrijding. Misschien omdat ze te weinig echt als troost is beleefd, en te veel als wensdroom, als woede, als wanhoop ook.